

Buschmann Ferenc

JÁSZBERÉNY ÉS KÖRNYÉKE TERMÉSZETVILÁGÁNAK KUTATÁS- TÖRTÉNETE 1795 - 1992

Ma, amikor a természet maradványait, annak minden kis mozaikdarabját és alkotóelemét védeni kényszerülünk, több mint szükséges megemlékezni azokról egy összefoglaló munka keretében, akik a természetkutatások terén egykor a Jászságban (is) tevékenykedtek.

Tanulmányom többféle vonatkozásban is eltér a hasonló jellegű, dokumentáció-értékű feldolgozó munkáktól. Elsősorban a források, és azok hivatkozása tekintetében. Az általánosan elfogadottnak számító merev időrendiséget sem követem szigorúan, hanem a könnyebb követhetőség reményében témaköröket csoportosítok. Nevezetesen: természetföldrajz, botanika és zoológia, végül pedig a jelenkor - együttesen.

Tisztában vagyok azzal is, hogy ez a Jászság természetkutatási múltját felölelő alaptanulmány valószínűleg nem a teljes lista, és kívánnivalókat hagy maga után. E sajátos arculatú természetföldrajzi kistáj szóban forgó ismeretanyagához bizonyára mások is hozzájárulhattak, - ezekre vonatkozólag azonban mindezideig kielégítő információ, értékelhető dokumentáció, vagy elfogadható adat birtokába nem jutottam. Az ezirányú teljességre törekvés helyett jelen dolgozatomat sokkal inkább egyféle alapkönek szánom. Részint, mint történeti áttekintést, kiindulási pontnak, mások által történő kiegészítés számára, egyben inspirációnak a természetvilágunkat kutatni szándékozóknak, részint pedig egy a környezetünk élővilágát feldolgozni kívánó tanulmánysorozat első fejezetének.

Néhány szó a Jászság ősi természet-állapotáról

Az Alföld északnyugati »sarkában« elterülő, ma Jászságként ismert medenceszerű tájegység természetvilágának hitelesként elfogadható, első írásos emlékei még jóval a magyar honfoglalás előtti évszázadokra, pontosabban a Krisztus utáni III. századra vezethetők vissza.

Ammianus Marcellinus római százados, neves történétíró (Kr. u. 330-400) így jellemezte az általa itt látott akkori tájképet: »*Tekervényes folyók áradásaitól sújtott, mocsaras, fűzfaerdőkkel benőtt, úttalan, s csak az igen járatosak által járható...*«¹

Nem kell hozzá nagy képzelőerő, hogy fogalmat alkothassunk magunknak arról, milyen is lehetett a több mint 1500 évvel ezelőtti, a mainál valamivel melegebb, ám jóval csapadékosabb időjárásban (az atlantikus tölgyfázis időszakának végén, s az úgynevezett bükk I. fázis kezdetén) tájunk természeti képe: egy halakban, békákban, és mindenféle vízimadarakban bővelkedő, vizekkel és tocsogókkal teli, fűz- és nyárfaligetekkel, mocsári tölgyesekkel megtűzdelt, valamint az ezek közé ékelődött, vadvirágokban és apróvadakban gazdag, dűsfűvű legelőkkel tarkított óriási nádas-mocsaras terület képe jelenik meg a régmúlt időkbe visszakalandozó ember szemei előtt, amely - Marcellinus-t idézve, csak az itt élő, »...igen járatosak által járható«, elsüllyedés vagy eltévedés nélkül.

Ez a tekintélyes, szinte az egész Jászságot magába foglaló mocsárvilág, a két központi folyónak, az idők folyamán nyugatról keletre, illetőleg a keletről nyugatra terelődött, és a mai Jászberény-Jászfákóhalma-Jásztelek közötti háromszögben egyesült Zagyvának és Tarnának a Tisza felé való igen csekély lejtése, és természetesen az az általi lefolyástalansága révén alakult ki. Ez a mocsárvilág az időnkénti, olykor bizony egészen heves földrengésekkel kísért, lassú, de szinte

¹ Fodor Ferenc: A Jászság életrajza (Budapest, 1942.) 21.

állandó középtáji (Jászberény környéki) süllyedése következtében, területében folyamatosan növekedett.

Ebbe a megsüllyedt, évszakonként változó vízellátottságú, - az *ős-Zagyva*, valamint az *ős-Tarna* által elhagyott, egykori tájperemi ártereiből a szél által kifújít, folyami futóhomokból felhalmozódó garmadabuckás, néhány méterrel magasabb térszínnel körülhatárolt - mocsárvilágba települtek be a népvándorlások különböző népei után IV. Béla idejében a jászok is, és a történelmi viharok dúlásai ellenére is megmaradván a terület lakóiraiként, váltak idővel földrajzilag Zagyva-medencének (újabbban *Alsó-Zagyva-stknak*) nevezett északnyugati-alföldi tájegység névadó népévé.

Ammianus Marcellinus után a környékünk természetvilágára utaló újabb adatok tulajdonképpen csak a török hódoltság idejéből fennmaradt dokumentumokból bukkannak újra elő: oklevelekből és egyéb forrásokból, pl. panaszlevelekből, periratokból, adóösszeírásokból olvashatók ki, - különböző »körítésekben«. Ezek többek között hiúzokról, nádi farkasokról, kócsagokról, darumadarokról, - *illetőleg ezek elejtéséről, stb.* - tesznek említést. Ezen szórványos, utalásszerű adatok azonban csak érintőleg adnak támpontot a már több mint ezer évvel későbbi, de még mindig igen gazdagnak vélhető élővilágról, amelyre a ma itt élő népesség legfeljebb már csak nosztalgiával gondolhat. Az azóta eltelt évszázadok folyamán az emberi munka teljesen átalakította e táj természeti képét, és ezáltal annak az összetevőit. Olyannyira, hogy a jelenkori természetrajzi kutatások már csak a kultúrterületek által közrefogott, valamennyire még természetközelinek nevezhető, apró mozaikdarabkák élővilági részterületeiről adhatnak csupán számot.

Vízügy, természetföldrajz, klimatológia

A Jászság természeti világának máig ható, gyökeres megváltozását előidéző átalakulás, a vízrendezési munkákkal vette kezdetét. Ennek az elsősorban árvízmentesítési célokat szolgáló munkálatok (*folyószabályozások, lecsapolások, gátéptések stb.*) Bedekovich Lőrinc, »*A szabad Jász- Kiskun- és Nagykun kerületek Hites Földmértéséklője*« nevéhez fűződnek.

Bedekovich születésének sem a helyét, sem a pontos idejét nem ismerjük. A Jászság eladása előtt az 1699-ben készült Pentz-féle összeírás nemesként említi a Kapus községből származó Bedekovich családot Jászapáti lakói között, - a kiváló geometra feltehetőleg e család leszármazottja. A tőle fennmaradt, pontos dátumokkal és megjegyzésekkel ellátott térképei alapján Fodor a következőket írja róla: »*Ezek szerint Bedekovich 1751-ben született, és 1779-től térképezett a Jászságban ...*«. Később pedig még megemlíti: »...*88 éves korában még készített térképeket.*«²

E kimagasló képességű, sokoldalú, térképész, földmérő, vízügyi és nem utolsósorban tervező szakmérnök tevékenységét Fodor írásain kívül még két fontos alapmunka őrzi, és világítja meg számunkra. Nemes Gerzson: »*A Zagyva- és Tarnavölgy Jászkerületi vízügyeinek krónikája 1279-1876-ig*«, és Tóth János: »*A Jászkunság helyzete a 18. sz. végén (Bedekovich Lőrinc kéziratosa könyve)*«.

Bedekovich ránkmaradt, egyszerű, kézi eszközökkel készített, ám rendkívül precíz és pontos, világos jelzésekkel ellátott térképeinek felbecsülhetetlen értéke a jelen természetkutatásai számára éppen az, hogy a XVIII-XIX. század fordulójának mindaddig szinte érintetlen, ősi természet-vízrajzi állapotait rögzítette.

A jász föld természetvilágának alap-össztevőiből legtöbbit a földrajzról tudunk. Számos geológus munkálkodott a Jászsággal összefüggésben (pl. Bulla

2 Tóth János: A Jászkunság helyzete a 18. sz. végén (Bedekovich Lőrinc kéziratosa könyve) (Jászberény, 1976.) 6.

Béla, Cholnoky Jenő, Urbancsek János - és még hosszán lehetne sorolni); ezeket az elsősorban elméleti, vagy földtörténeti síkon eredményeket felmutató kutatókat azonban az élővilág-kutatásra tekintettel, e tanulmányból kihagyni kényszerülök.

A Zagyva-medence felszínének és talajainak, valamint vízrajzi hálózatának kialakulásáról elsősorban Fodor Ferenc munkáiból értesülhetünk.³ Publikációjának sokaságából kiemelkedő számunkra »A Zagyva alföldi medencéjének régi vízrajzi viszonyai« című tanulmánya, valamint »A Jászság életrajza« című munkája (Bp., 1942.), amely megjelenése óta a Jászsággal foglalkozó mindennemű kutatásoknak valóságos »bibliája« lett. Ez utóbbiban értékes utalásokat és adatokat találhatunk tájunk erdő-, növény- és állatvilágára is.

Maga a szerző így ír könyve előszavában műve születéséről: »...A munka 1931-1936 között folyt, tehát hat év fáradságának eredménye fekszik benne... Tanulmányomat valójában nem is tudom elhelyezni a különféle tudományok kategóriájában. Földrajz is, történelem is, településtörténet is. Éppen ezért csak tájrajzi, tájéletrajzi tanulmánynak mondhatom...« (A szerző megjegyzése: valóban az! A mai centralizált és eredményhajhász ember számára szinte felfoghatatlan - főként Fodor egyéb munkáira is tekintettel - az, hogy mennyi türelmes munka, kitartás, és tudás fekszik ebben a műben!)

Az élővilág (elsősorban természetesen a flóra) szempontjából meghatározó felszínmorfológia, és -talajtan vonatkozásában maradandót hagyott hátra számunkra Timkó Imre,⁴ aki Moesz Gusztáv botanikussal közösen dolgozva, a déljászsági és kiskunsági szikesek talajkémiáját tanulmányozva, szemléletesen kimutatta a szolonyec-, és szolonycsák sziktalajok közötti növényzeti különbségeket is.

Balla György, aki az Alföld szinte valamennyi tájegységének geomorfológiáját behatóan tanulmányozta, a Jászság geomorfológiai fejlődéstörténetét felvázoló tanulmányában revízió alá vette, és számos új adalékkal egészítette ki Fodor vízrajzi és felszínmorfológiai megállapításait, - Székely András⁵ pedig előbb a Zagyva felső, Hatvanig terjedő, majd évekkel később a Szolnokig terjedő szakaszát tanulmányozta, és írta meg részletesen.

3 Fodor Ferenc a napjainkban Romániához tartozó, Fekete-Körös-menti, gyógyfürdőjéről ismert községben Tenkén született 1887. március 5-én (meghalt: Bp., 1962. máj. 23.). Geográfus-kartográfus-történész lett, a budapesti Tudományegyetemen szerevezve bölcsészdoktorátust 1910-ben. 1919-ig a karánsebesi főgimnáziumban tanárkodott, majd az első világháborút lezáró békekötések után egyetemi magántanárként működött, és Budapestre kerülve, a Közgazdasági Egyetemen Teleki Pál gróf mellett volt adjunktus. Később tankerületi főigazgató lett, egészen az 1946-os nyugállományba vonulásáig. Sok tanulmányt és könyvet írt, elsősorban gazdasági, tájfeldrajzi, vízrajzi és kartográfiai témakörökben. Község- és tájmonográfiai is jelentek meg. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp. 1967.) I. 519.

4 Timkó Imre 1875. október 21-én, Ungváron született (meghalt: Bp., 1940. febr. 2.). Agrogeológusként végzett a budapesti egyetemen. Előbb a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány- és Őslénytani Osztályán gyakornok, majd 1898-tól a Földtani Intézet Agrogeológiai Osztályára nevezik ki, miközben agrokémiai, és talajismereti tanulmányokat folytat. 1933-tól főtanácsosi minőségben működik, majd rövid ideig, az 1935-ös nyugdíjba vonulásáig, a Földtani Intézet helyettes igazgatója. Tanulmányait elsősorban az intézet Évi Jelentéseiben közli, amelyek főként Magyarország különböző tájainak agrogeológiai viszonyaival foglalkoznak. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp. 1967.) II. 866

5 Székely András geográfus 1925. szept. 6-án született Budapesten. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett tanári diplomát, földrajzból. 1948-52 között középiskolai tanár Pásztón, innen kerül az ELTE Természettudományi Karának Természetföldrajzi Tanszékére tanársegédnek, ma annak tanszékvezető tanára. Számos tanulmány és könyv szerzője, illetve társszerzője. A Magyarország tájfeldrajza sorozat keretében (A tiszai Alföld) megjelent természetföldrajzi Jászság-dolgozata, a mai helyi természetkutatások számára nélkülözhetetlen forrásmunka. - Magyar ki kicsoda? (Bp., 1990.) 558.

Minden kisebb-nagyobb földrajzi tájegység élővilágának összetételét (a felszíni-, magassági-, és talajtani adottságai, valamint ezek térbeni és időbeni kialakulási körülményei mellett) leginkább befolyásolja és meghatározza az adott területre ható makro-, mezo- és mikroklíma. A Jászság, majd később az egész Alföld klimatikus tényezőinek vizsgálatával - máig ható alaptételeket lefektetve -, elsőként Hegyfoky Kabos foglalkozott. ⁶

Egyik legjelentősebb műve »A szél iránya« című könyve, amelyben részletesen elemzi az egykori Nagy-Magyarországon előforduló év- és napszakonkénti széljárásokat, azok erősségét, okait és következményeit stb. E munkájával jelentősen hozzájárult az Alföld időjárás-képének meghatározásához, és a szelek által is befolyásolt, geológiai kialakulás-képének megértéséhez is.

Hegyfoky nevét nem csak a tanulmányai és az 1936-ban alapított emlékérem, hanem *Jászájkóhalmán róla elnevezett utca is őrzi számunkra.*

Botanika, a tudományos alapoktól a közelmúltig

A Jászság élővilág- (ezen belül botanikai) kutatásának gyökerei - legalábbis megfigyelési szinten - ugyancsak a XVIII.-XIX. sz. fordulójáig vezethetők vissza.

A Carolus Linnaeus (Linné) által megalkotott és bevezetett rendszertan és binominális nomenklatura szerinti, tudományos nevekkel ellátott első, fajokra is szóló jászsági adatok Kitaibel Páltól erednek. (1. ábra) ⁷

A magyar tudományos botanikai kutatásoknak e kiemelkedő vezéregyénisége az 1795-1810. közötti, magyarországi nagy felfedező útjai alkalmával két ízben is átutazott a Jászságon. A pontos, és minden részletekre kiterjedő - nem botanikai vonatkozású - jegyeteiből az alábbiak érdemelnek említést: »Ahogy késő este Jászberénybe érkeziünk, többször is hűvösebb légrétegekből melegebbekbe jutottunk.« (Szélcsendes időkhöz tapasztalható mikroklimatikus hőmérséklet-különbségek - a szerző megjegyzése.) Majd alább így folytatja naplójában: »Jászberénynek kb. 2000 háza van, a Zagyva folyik keresztül által rajta, amelyen kényelmes híd visz által (Bizonyára a Nagyteplomhoz közeli Kőhídról tesz említést - a szerző.) Itt még a stkon

6 Hegyfoky Kabos a Szepes megyei Újlesznán született 1847. július 7-én. Egerben lett papnövendék, majd 1871-ben pappá szentelték. 1875-77. között Jászájkóhalmán plébánosként lelkipásztorkodott, miközben már ekkor is végzett meteorológiai megfigyeléseket. 1891-ben Túrkevére kerülvén, haláláig, 1919. február 7-ig végezte ott a plébánosi teendőket. Lelkesi hivatása mellett leginkább a meteorológiai jelenségek foglalkoztatták. Előbb "amatőrként" a saját költségén, majd 1882-től az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet felszerelésével végezte a különböző éghajlat-időjárás megfigyeléseit. 37 éven át végzett, rendszeres és igen megbízható észleléseivel nagyban hozzájárult az Alföld éghajlati és időjárás viszonyainak megismeréséhez. Mint felvilágosult pap, számos lapban és szakfolyóiratban publikálta eredményeit, több műve külföldön jelent meg. A meteorológiai jellegű tevékenysége mellett azonban más természetű, de az időjárással összefüggő botanikai és ornitológiai feljegyzéseket is készített, pl. egyes növények évenkénti rügyezéséről, a költöző madarak vonulásait, stb. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp., 1967.) I. 697. és Magyarok a természettudományok és a technika történetében (1992) 202-203.

7 Kitaibel Pál a Ny.-magyarországi Sopron megyében, Nagymartonban született 1757. február 3-án. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd Sopronban és Győrben folytatta. Elcinte papnak készült, de 1780-ban már mint jogászhallgatót, a budai egyetemen találjuk. Innen lépett át az orvosi karra, negyedéves hallgatóként - kiváló képességei révén - kinevezik Winterl professzor mellé adjunktusnak a botanikus kertbe: ezzel egy életre elkötelezte magát a botanika mellett! Egész életében óriási ambícióval végzi munkáit. Sokat jár terepre (gróf Waldstein kollégájával közösen) gyűjteni. Megfigyeléseit naplójában rögzíti. Kutatásai során rengeteg új növényfajt fedez fel, ír le és nevez el a Kárpát-medencéből, valamint az azt övező hegyvidékekről. - Gombocz E. (1945): *Diaria itinerum Pauli* Kitaibeli, és Jávorka S. (1957): Kitaibel Pál.

is szőlőskertek vagynak, amelyek úgy tele vagynak gyümölcsfákkal, hogy inkább gyümölcsös kertekhez hasonlatosak ... Az itteni borok savanyúak ...»

A növényvilágról tett feljegyzései közül külön figyelmet érdemel a napjainkra hazánkban majdnem teljesen kiveszett *tátorján* (*Crambe tataria* S.) említése, akkoriban úgy látszik, még az egész Alföldön, a Jászságban is előfordult ez a vaskos, 1 m-nél is nagyobbba növő, ma már szigorúan védett növény. 1803-ban nemcsak átutazott, hanem részletesebb megfigyeléseket is végzett, főleg az Észak-Jászság (*Heves*) térségében. Az általa akkor látott természetes növénytakaróból ma már nem található tájunkon a *csipkés gyöngyvessző* (*Spiraea crenata* L.), a *magyar zergevirág* (*Doronicum hungaricum* RCHB.), meg a *sömörös kosbor* (*Orchis ustula* L.) sem. De az ősi, erdős-sztyepp-flóra jellegzetes lőszpusztai növénye, az *ajakosvirágú, piros macskahere* (*Phlomis tuberosa* L.) is igencsak fogyatkozóban van mifelénk.

1. ábra: Kitaibel Pál arcképe

Kitaibel nyomdokain haladva, több mint fél évszázaddal később, Janka Viktor⁸ már nem csak átutazott, hanem felmérés-jellegű florisztikai gyűjtéseket is végzett a Jászságban. Ennek eredményeit német nyelvű publikációkban tette közzé 1866-ban és 1867-ben. A listaszerű adatfelsorolás mellett ő hívja fel elsőként a figyelmet, az akkoriban már meglehetősen előrehaladott vízrendezési munkák következtében megindult, kiszáradás-szikesedési folyamatok nyomán tapasztalható növényzeti változásokra is. Az igazi, felmérő-jellegű (*fajösszetételi és mennyiségi*) kutatómunkákig azonban még újabb évtizedeknek kell eltelnie.

A Jászság élővilág-kutatásában - mint azt majd a későbbiekben is látni fogjuk - szinte kíséző jelenségnek mondható a mintegy fél évszázados ki-kihagyás. Janka után egészen a századunk első harmadáig jószerével senkinek sem jut eszébe e természetföldrajzi kistájon vizsgálandó. Budapest és Debrecen a tudományos központ, innen rajzanak szét a kutatók a környező hegyvidékekre gyűjteni és megfigyelni. Az Alföld, és benne a Jászság, valósággal *ismeretlen terület* marad, hisz első látásra a rónaság a maga látszólagos egyhangúságával mintha csak azt sugallná: itt nincs semmi érdekes, ami a kutatásra ösztönözzön. Csak a két világháború közötti évek középtáján mozdul el a holtpontjáról - a kialakulóban lévő ökológiai-cönológiai szemlélet jóvoltából - ez a nézet, és kerül az Alföld is a különböző természetrajzi kutatók fókuszába. Érdekes azonban, hogy a földrajztudományok kivételével, ebből az érdeklődésből csak bizonyos összehasonlító, vagy kiegészítő vizsgálatok erejéig jut el egy kevés térségünkre, a fő irányok a Kiskunság (*elsősorban Ócsától délre*), és a Nyírség-Hortobágy térsége.

1926-ban Moesz Gusztáv mikológus-botanikus, Timkó Imre agrogeológussal közösen vizsgálta a Jászság szikes talajait, és a rajta található gypes területeket.⁹ Ennek a közös munkának az eredménye a Timkó-féle talaj-tanulmány mellett Moesz-nek a növényzetről készített dolgozata, ami minden szempontból korszerű, és alapos felvételezés volt a maga idejében, a Jászság annira jellemző, gypes növénytársulásairól.

Ézekben az években-évtizedekben úgy tűnt, hogy a természetkutató szakgárda figyelme az Alföld felé irányulva, kiterjed majd az egész Jászság részletes florisztikai és faunisztikai feltárására is. Boros Adám, Jávorka Sándor (Csapodi Verával), Máthé Imre, Soó Rezső, Újvárosi Zoltán, Zólyomi Bálint - és még valószínűleg többen mások is - botanikai, florisztikai, paleo- és geobotanikával is

8 Janka Viktor 1837. december 24-én, Bécsben született (meghalt: Bp., 1890. aug. 9.) Gyerekkorától kezdve botanizált, miközben Bécsben és Kolozsvárott tanult. Mérnöki tanulmányok után lett katoná, s mint vértés-főhadnagy szerelt le. Katonaként is folyamatosan gyűjtött - elsősorban Erdély különböző részein -, majd a Magyar Nemzeti Múzeum növénytárába kerülve, annak igazgató őrkeént, lendületesen folytatta kutatómunkáját. Igen sok, több mint száz publikációja látott napvilágot, miközben végigkutatatta Magyarországot, Erdély- és a Balkán flóráját, nagy nemzetközi elismerést szerezve általa magának és a magyar florisztikának. Mind kortársai, mind pedig az utódok igyekeztek a nevét megőrkíteni: számos taxont (*növénynemzetséget*) és növényfajt neveztek el róla. Számunkra, jászságiaknak is "jutott" ebből az elismerésből egy pásztortáska-faj előfordulása révén. Ez a *Thlaspi jankae* (*Janka-társóka*), amely a közép-hegységeink egyes részein elterjedt, néhol gyakori, de megtalálható a Jászság északi térfelén is, Tarnaórs környékén pl., egészen le Jászdózsáig (*Pap-erdői Természetvédelmi Terület*). - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp., 1967.) I. 797.

9 Moesz Gusztáv Kőrömbányán született 1873. október 21-én (meghalt: Bp., 1946. dec. 8.). Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, 1897-ben tanári oklevelet szerzett, majd a brassói főreáliskolában tanárkodott, és mint kitűnő botanikus, flórakutatással foglalkozott. 1906-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytári Osztályára, 1915-ben pedig az egyetem mikológiai magántanára lett. 1931-től a Növénytár igazgatója, az 1934-es nyugdíjba vonulásáig. Botanikusként is kiváló volt, de igazi, nemzetközi elismerést a mikológia terén ért el. A mezőgazdaságban szerepet játszó gombabetegségek szaktekintélye, kora egyik legkiválóbb mikológusa volt, neki köszönhetjük hazánk gombaflórájának korszerű ismeretét. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp., 1967.) II. 225.

foglalkozó növénycönológiai és növényökológiai, nemzetközileg is nagy tekintélyt szerzett kiválóságaink, szinte valamennyien megfordultak a Jászság földjén. Önálló, csak a Jászságról szóló publikációt azonban egyikük sem jelentetett meg, hanem a kutatási eredményeiket beépítették a nagyobb lélegzetű műveikbe - pl. Soó-Máthé (1938): *A Tiszántúl flórája*.

Feltehetőleg ezeknek az intenzívebb alföldi flóra- és faunakutatásoknak a hatására, helyi indíttatású próbálkozások is útjukra indultak. Vásárhelyi István emlősállattani megfigyelései után Móczár Miklós Tanítóképző Intézeti igazgató szorgalmazta és segítette munkatársai körében a Jászberény környékének élővilág-kutatását. Ennek egyik eredményeként, kollégája, Szemes Gábor (*a későbbi neves mikromikológus és mikrobotanikus*) és tanítványai megkezdték a környék növényvilágának számbavételezését. Holló István és Harmathy Pál tanítóképzős növendékek *a virágos növények közül 331 fajt* határoztak meg és vettek fel a ma is meglévő (ceruzával fűzetbe írt) listájukra, Szemes Gábor pedig többedmagával a vízvilág mikronövényzetét kezdte el kutatni, eredményeiket közzé is tette.¹⁰

Ezek a példaértékű, és napjainkban is követésre méltó próbálkozások környékünk élővilág-alkotóelemeinek felderítésére, a háborús készülődések miatt elakadtak. Az elmúlt fél évszázadban a Jászság természetes növénytakarójának összetételi vizsgálatával - néhány magánjellegű kísérlet, és a mezőgazdasági termeléssel összefüggő gyomnövényzeti adatgyűjtéstől eltekintve - senki sem foglalkozott behatóan.

Állattani kutatások a II. világháborúig

»Ugyancsak komoly nehézségekkel találtam szemközt magam akkor, amikor a századunk első harmadát megelőző időszakok állattársulásainak vázolását szándékoztam megkísérlni: a teljes hazai zoológiai szakirodalomban »légüres térrel« találok! Legkorábban a Jászságra vonatkozó konkrét adatközlés Vásárhelyi István tollából jelent meg, az Állattani Közlemények 1932. évi számában, "Jászberény és környéke emlősfaunája" címen ...«¹¹

Ez a »légüres tér« annak az elszomorító ténynek a summázása, egyben a hazai zoológiai kutatások Jászság iránti érdeklődésének a minősítése, amely napjainkig kísérti tájunk mozgó-élővilágának megismerési szándékát. Amit a Jászság állatvilágáról eddig egyáltalán megtudhattunk, az egyetlen kivételtől eltekintve, mind helybéli kezdeményezésből kiindulva, helybélieknek köszönhetjük. Különösen elszomorító ez a napjainkban is tartó állapot, ha figyelembe vesszük tájegységünk földrajzi helyzetét (majd az ország közepén, átmeneti helyzetben a Középhegység és a Nagyalföld flóra-fauna-járása között, praematricumi bélyegeket is magán viselve!), valamint azt az ugyancsak nem elhanyagolható körülményt, hogy a hazai növényfajok számának sok-tízszere az állatfajok száma. A rovarvilág esetében pedig, amelyek fajainak száma több-tízezret képvisel, egyenesen katasztrófálisan keveset, a lepkevilág kivételével kijelenthetjük, szinte semmit sem tudunk.

De nézzük amit tudunk. A zoológia (a már említett, török-korból származó, egészen más irányú dokumentumokból merített információkon kívül) semmiféle adattal nem rendelkezik, egészen a XIX. század második feléig. Az első, - bár tudományosan alig figyelembe vehető -, adatközlés, Kismagyarai Kempelen Radó nevéhez fűződik.¹²

10 A környékünkön termő növényfajok száma ennek közel a duplája: az elmúlt évtizedekben a listán szereplők közül három növényfaj teljesen eltűnt tájunkon öt pedig téves meghatározáson alapul - B. F.

11 A szerző Jászberény és környékének természeti értékei: I. A Hajta című dolgozatából

12 Kempelen Rudólf, - vagy ahogy ő magát a múlt század magyaros nyelvhasználatával nevezte: Radó; 1815. június 9-én született a Pozsony-megyei Gomba községben. Iskolái befejezése

Kempelen, a nagy magyar feltaláló polihisztor, Kempelen Farkas unokája Egerben, mint pénzügyi tanácsos élt, s a Bükk-hegység entomológiai kutatásával foglalkozott, amatőrként. Elsősorban bogarakat és lepkéket gyűjtött, de egyéb állattani megfigyelések birtoklásával is rendelkezett. Mint társszerző vett részt a Heves- és Külső-Szolnok Törvényesen Egyesült Vármegyék Leírása című, 1868-ban megjelent tájéletrajzi könyv megírásában, mivelhogy - a könyvszerkesztő Albert Ferenc szavaival élve: *...mint szenvedélyes bűvárnak és gyűjtőnek elég alkalma volt megynék területén az található állatokkal megismerkednie, és ki mint a természetrajznak, és jelesen a rovarászatnak, és különösképpen a lepkészetnek, szakavatottja.*¹³

Engedteség meg, - márcsak a hangulata vágott is -, az általa írott fejezetből idéznem egy keveset. *»A közönséges farkas (Canis lupus) a juh-, és minden egyéb nyájak rémületére és ártalmára kedves lakhelyeül lakja a Mátra bérceit és az Alföld nádassait, s néha, kivált kemény télen, a falukba is betör, ahol'-is levetkőzvé minden rokoni érzést, a kutyák között választja áldozatait feneketlen gyomra éhének csillapításául.«* A madárvilágnál pedig megemlíti, hogy *»...Mint nagy ritkaság észleltetett a megyében a szentandrászi pusztán a rendes mankótz (Oedicnemus crepitans).«* Ezek szerint ez volt az Ugartyúk »népiesen« hangzó akkori neve, amely olykor *»észleltetett«* a jászszentandrászi pusztákon. Alább pedig még ez is olvasható tőle: *»A dögökön élősködő rút keselyűk közül Heves megye is meglátogatatik olykor a szürke keselyű (Vultur cinerens) által, mely 'a lentibb Alföldről ide is el- elvándorolván, hol'-is a nagyobb állatok büzes hulláin nem egyszer undortó lakományait tartja.«*

Kempelen említett könyvrész-munkájával kapcsolatban szükséges megjegyeznem azt, hogy az akkori megyehatárok megközelítőleg sem voltak azonosak a mai barrierekkel: a mind etnikumi, mind természetföldrajzi értelemben vett Jászság valósággal ketté volt vágva egy Hatvan-Szolnok közötti, nagy hurok-beszögelésű vonal mentén. Kempelen adatai tehát csak a Jászság EK-i térfelére vonatkoznak. Mindamellet Kempelen a gyűjteményében sohasem használt datáciumot, ezért a gyűjteményének maradéka is csupán tudománytörténeti értéket képvisel, és nem használható fel konkrét helyhez kötődő, bizonyító anyagként.

Herman Ottó akit előszeretettel és méltán emlegetünk »az utolsó nagy magyar polihisztorként«, ugyancsak megfordult a Jászságban, amikor a pókfaunát kutatta, majd évekkel később ismét, amikor *»A magyar halászat könyve«* című néphagyományi és mesterségi könyvének tárgyi, és elbeszélési anyagait gyűjtötte, de ennek helyeiről, pontos ideikről, mindmáig nem tudtam biztos adatokhoz jutni. Hermant viszont nem is ez teszi igazán emlékezetesé a jászságiak számára, hanem az, hogy Vásárhelyinek még volt szerencséje személyesen is találkoznia az idős tudóssal!

Egyes emberek életében olykor meghatározó, hogy mikor, és kivel találkozik. Így történt ez Vásárhelyi esetében is, akinek a Hermannal történt kézfogása és »A

után különböző hivatalokat vállalt, és gazdálkodott. 1848-ban nemzetőr. 1854-ben kerül Egerbe, s ez marad családja állandó helye. Ő maga 1867-től előbb Pesten, majd Szatmárban, később Pozsonyban tölt be pénzügyigazgatási tisztségeket. Hivatalt elfoglaltsága és népes családja (hat gyermeke) mellett minden időt és lehetőséget megragad, hogy természettudományos kedvtelésének éljen. Elsősorban bogarakat és lepkéket gyűjt, gyűjteményeit még életében az egrai gimnáziumnak, és az akkoriban alapított állami reáliskolának ajándékozza. Ezek maradványai kerültek előbb Dobó István Vármúzeumba, majd 1965-ben a gyöngyösi Mátra Múzeumba (ahol egy ideig magam is gondoztam!). 1892. dec. 14-én hunyt el.- Pozder M (1983): Megemlékezés Kempelen Radórról. Folia Hist.-naturalia Mus. Matraensis 8., 11-15.

13 Bartakovics B. (1868): Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egerben, 1866-dik évben megtartott XIII. nagygyűlésének alkalmából többek közreműködésével megírva. Szerkeszté Montedegói Albert Ferenc.

madarak hasznáról és káráról» szülő könyve, egy életre szóló elkötelezettséget jelentett. Hogy milyen hatással volt Vásárhelyre ez a találkozás? - Arról a művei beszélnek; a két csodálatos képességgel megáldott ember porhüvelye, a mester és tanítványa, most egymás mellett pihennek a Lillafüred-hámori temetőben.¹⁴ (2. ábra)

2. ábra: Herman Ottó és Vásárhelyi István síremlékei a hámori temetőben
(Fotó: Faragó László)

Vásárhelyi sajnos túl korán elkerült Jászberényből ahhoz, hogy áldásos tevékenységeit teljes egészében a Jászságra fordíthassa. Szülővárosa azonban így sem feledkezett meg róla. 1986-ban, a Nagyvisnyón létesült jászberényi gyermektábor róla lett elnevezve, 1989-ben pedig a 100. születési évfordulóján emlékkiállításal,

14 Vásárhelyi István, a *»bükki polihisztor«*, sokoldalú természettudós, 1889-ben született Jászberényben. Korán árvaságra jutott, emiatt abba kellett hagynia tanulmányait. A helybéli Földműves Iskola elvégzése után különféle uradalmakban dolgozott (pl. *Pusztapón, ma Kétpó*), de már ezekben az években is igen aktív, tevékeny megfigyelője volt az élő természetnek, sokat gyűjtött, preparált (elsősorban kismélosókat és madarakat), adatait rendszeresen publikálta. 1930-ban letette az erdőri vizsgát. Ennek alapján helyezték 1933-ban a garadnavölgyi pisztrángtenyésztő telepre, ahol - *rövid megszakításoktól eltekintve* -, élete végéig dolgozott. A szó igazi értelmében harcosa volt a magyar természetvédelemnek, elévülhetetlen érdemeket szerezve annak népszerűsítésében. Kutatásaival, egész munkásságával, nagyban elősegítette a Bükki Nemzeti Park későbbi létrejöttét. A gerinces állatvilág valamennyi osztályával behatóan foglalkozott, a gerinctelenek közül pedig különösen a csigák érdekelték. Hosszú élete folyamán szinte felbecsülhetetlen tudományos értékű csigaházgyűjteményt hozott létre, amely halála után a miskolci Herman Ottó Múzeumba került. Természetvédelmi szempontból elsősorban Herman munkásságának folytatásakénti szemléletben fródott könyvei: *»A kételtűek és hullók hasznáról és káráról«*, és a *»Hasznos és káros vademlősök«* című művei kiemelkedőek, tudományos szempontból pedig - a nagyszámú cikkei mellett - a *»Magyarország halai írásban és képekben«*. 1968. március 17-én hunyt el Lillafüreden. - Czajlik P. (1986): Adalékok egy természettudós munkásságához. *Natura Borsod* 1. 207-214. és Czajlik P. (1989): Vásárhelyi István (Születésének 100. évfordulójára készített Jász Múzeumkiadvány), Jászberény 1989. és Buschmann F. (1986): Itt élünk ...: Vásárhelyi István. Jászszági Músor: Június.

egykori szülőháza helyén felállított emlékoszlop-avatással, valamint jeles természetkutatók részvételével, tudományos emlékülés keretében emlékezett meg nevű, természetszerető, tudós szülöttjéről. (3. ábra)

3. ábra: Vásárhelyi István arcképe
(Buschmann Ferenc rajza)

Századunk első évtizedeiben valóban úgy tűnt, - mint azt a flórákutatósnál említettem -, hogy a természetkutatók figyelme egy kicsit a Jászság felé fordult. A Moesz és Timkó-féle sziki talaj- és növénytakaróvizsgálattal összefüggésben, az entomológia (rovartan) akkori egyik legkiválóbb szaktekintélye, a mikrolepidopterológus Schmidt Antal, a Természettudományi Múzeum lepkegyűjteményének vezetője is munkálkodott. Gyűjtéseit elsősorban Jászalsószentgyörgy és Ujszász, és attól D-DNY-ra végezte (coll. TTM.). Ebbéli tevékenységéről azonban írást nem adott közre, adatait beépítette a szakmai körökben rendszerint nagy viharokat és vitákat kiváltó, elsősorban rendszertannal foglalkozó dolgozataiba.

De nem csak mikrolepidopterológus (Schmidt), hanem nagylepke-gyűjtő is működött ezekben az években tájunkon. A Természettudományi Múzeum nagylepke-anyagának az 1970-es évek végén történt teljes átvizsgálása során ugyanis találtam a gyűjteményben jónéhány lepkefajt az 1927-38 közötti évekre datálva, Jászkisér, leg: Rimóczi cédulával. A vonatkozó szakirodalomban azonban sehol nem leltem fel ezt a nevet, a ma élő lepkészek közül pedig senki nem tudott felvilágosítással szolgálni, ki is volt Rimóczi, aki egy fél évszázaddal ezelőtt, lepkéket gyűjtött Jászkisér környékén.

Jászberény és környéke állatvilágának kutatása a helybeli születésű, akkoriban még csak gerincesekkel foglalkozó Vásárhelyit, továbbá a lepkész Schmidt-et és Rimóczit követően a két Móczár; apa és fia idejében vett lendületet. A rovarász beállítottságú Móczár Miklós, mint a Tanítóképző Intézet igazgatója, valósággal mozgatórugójává vált a megismerés és számbavételezés gondolatának. (4. ábra) ¹⁵

15 Móczár Miklós ősi jász család leszármazottjaként született 1884. december 3-án Kiskunfélegyházán. 1906-ban polgári-iskolai tanári, majd a budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karán tanítóképző-intézeti tanári diplomát, állattanból. Rövid külföldi (főleg múzeumi) tanulmányutak után Kassán, az ottani Tanítóképző Intézetben tanárkodik, egyszersmind a kassai hegyek növény- és állatvilágának tanulmányozója. Majd hazahívják; 1919-ben kezdi meg oktatói tevékenységét szülővárosában, Kiskunfélegyházán. Innen kerül egykori iskolája, a frissen épült jászberényi Tanítóképző Intézet igazgatói székébe, ahol nyugállományba vonulásáig, 1942-ig működik, miközben hosszú éveken át tanügyi főtanácsos is volt. Fiatalon jelentkezett Móczárban a természettudós is. Neve már 1907-ben megjelenik a rovartani szakirodalomban, hogy azután sorra jelenjenek meg a kisebb-nagyobb terjedelmű tudományos dolgozatai. Már nyugdíjasként kerülhetett csak a Természettudományi Múzeum Állattárához 1951-ben, ahol aztán kiteljesedik korábbi indíttatása, és válik a hártácsszárnyú rovarok, elsősorban a fullánkosok világspecialistájává. Életének még a 8. évtizedében is lankadatlan szorgalommal és kitartással munkálkodott, - számtalan szakkikket, és a méhfélék rendszertanával foglalkozó szakkönyvet írt. 1971. január 16-án halt meg. - Szelényi G. (1972): Nekrológ. Móczár Miklós. Folia Ent. Hungarica 25/2., 169-178. és (plag.) Buschmann F. (1986): Itt élünk...: Móczár Miklós entomológus. Jászsági Músor: Apr., Máj, és Magyar Életrajzi Lapokon (1981) 212.

4. ábra: Móczár Miklós arcképe
(*Buschmann Ferenc rajza*)

Fia, a ma is élő és aktív Móczár László (*Kiskunfélegyháza, 12914. dec. 10.*), a szegedi József Attila Tudományegyetem nyugalmazott zoológia-professzora, tanszékvezető egyetemi tanára, miközben bejárta és végiggyűjtötte a fél világot, ugyancsak a méhfélék világszerte ismert szaktekintélyévé nőtt a Jászberény környékén szerzett rovarani benyomásából és vizsgálódásaiból eredően.¹⁶

Jelenkori kutatások és eredményeik

A második világháború nemcsak a Föld népeinek életében, hanem a Jászság természetvilágának kutatásában is mérföldkővé vált. Mert miközben a *fizikai-, kémiai-, matematikai-, műszaki- és technikai-*, nem utolsósorban a *biológiai tudományok* valamennyi tudományágának szinte minden részterületén nagyarányú lendületet vett a fejlődés, addig a Jászság természetdi összetevőinek vizsgálat-kutatásában »teljes szélcsend« állt be. Ez a »szélcsend« - a földrajztudományok kivételével - több mint harminc évig tart.

A földrajz, különösen a geomorfológiai kutatások, épp a háború után, az 1952-65 közötti években élték esetünkben a virágkorukat. Balla György, Bulla Béla, Székely András, Urbancsek János - és a többiek, ebben az időszakban voltak a legaktívabbak, s jelentették meg egymás után szakdolgozataikat, és a mi kutatásainkat elősegítő könyveiket, résztanulmányaikat stb.; lásd a földrajzi részt. Részben ugyanez áll a botanikusokra is: Soó Rezső, Zólyomi Bálint, Újvárosi Zoltán - és sokan mások, a növényföldrajzzal, társulástannal, ökológiával stb. foglalkozó tudósok, akiknek a műveikben a mai, komplex szemléletet igénylő kutatásokhoz nélkülözhetetlen alapok vannak. De ezekben nem, vagy alig találunk konkrét, jászsági kutatásokra utaló adatokat, azok is a régibb terepmunkákból származnak: *a Jászság önálló flóraművének elkészítése még várat magára!*

Mint mindenütt, azért a botanikusokkal kapcsolatban fentebb elmondottak esetében is van kivétel, Almádi László személyében. Almádi László, aki születésénél fogva jászsági kötődésű (*Erk, 1936. márc. 6.*), az 1980-as évek közepén több alkalommal is végzett terepbejárást az É.-Jászság egyes részein. Jóllehet ő maga is, akárcsak egykoron Vásárhelyi, messze elkerült innen (*Keszthely, Agrártudományi Egyetem, mezőgazdász-tanár*), időnként vissza-visszatér a hazai tájakra. *Az Észak-Jászság (Tamaórs, Jászdózsza, Jászárokszállás) térségének jelenlegi flóraismerete tőle származik.*¹⁷

¹⁶ Magyar ki kicsoda? (1990) 404.

¹⁷ Magyar ki kicsoda? (1990) 7.

A zoológiában, különösen, ha figyelemmel vagyunk a nagy fajszerű társaságokra - akárcsak a múltban is -, az előzőeknél sokkalta rosszabb a helyzet. A kutatók figyelme szinte csak a Kiskunság, Hortobágy, Bükk és egyéb hegységek felé irányul, a Jászságot messze tútekintik. Csak az utóbbi két évtized erőteljesebb természetvédelmi törekvései nyomán mozdul el a jászsági állatvilág-kutatás »szekere« az ismételt holtpontjáról. Ez az elmozdulás e tanulmány szerzőjével veszi kezdetét.

E sorok írója kerekén hatvan évvel Vásárhelyi után született Jászberényben. Már általános iskolás korában fokozott érdeklődést tanúsított a természet iránt, figyelme hamarosan a környezete felé fordult. A mezőgazdasági szakiskola elvégzése után autodidakta alapon, 1972-óta foglalkozik a Jászság, ezen belül is elsősorban *Jászberény és környéke lepkevilágával*. Kutatásai során napjainkig mintegy 700 nagylepke fajt mutatott ki a területről. Adatait több szakcikkben tette közzé, amelyekben számos új megfigyeléssel egészítette ki az ÉNY-alföldi általános faunisztikai és ökológiai ismereteket. A környezete nagylepkéinek számbavételezése mellett (a lepkék életmódjából eredően) a térség növényvilági összetevőivel is foglalkozott, - jelenleg a helyi növényzet társulási és előfordulás-számbavételezési folyamatával folytatja e tevékenységét. Aktívan részt vett a *Jászság természeti értékeinek* felderítésében, és munkájával nagyban hozzájárult a Jászberény határában védetté nyilvánított területek (Zagyvamenti- és Hajta-mocsár Természetvédelmi területek) létrejöttéhez. Könyvet írt Jászberény és környékének nagylepkéiről, a molylepke-fauna adattára, valamint a növényvilági összegzése a feldolgozás folyamatában van, - több kézirat (pl. a Hajta múltját és jelenét, valamint élővilágát összefoglaló monográfiája) pedig megjelenésre vár.

Úgy tűnik, mintha a Jászság mozgó-élővilágának feltárása, a nem képzett zoológusokra várna (!?). Autodidakta volt Vásárhelyi, autodidakta vagyok magam is. Autodidaktának számít Harka Ákos tiszafüredi történelemtanár, valamint társa, Endes Mihály gyermekorvos is, aki azóta Debrecenben él és praktizál. Endes és Harka az 1980-as évek elején bejárták az egész Jászságot és számbavételezték a teljes gerinces állatvilágát. Tanulmányuk, »*A Jászsági-sík gerincesállat-világa*« (10. ábra). De foglalkoztak a növényvilággal is, és fontos ökológiai kérdésekre találtak magyarázatot, - megalaposva azokkal a legértékesebb és leginkább veszélyeztetett területek védelem alá helyezését. Összehasonlításokat tettek a környező természetföldrajzi kistájak, pl. a heves-borsodi sík, Nagykunság élővilágával, és bizonyították, hogy ezek a kistájak nem csak geomorfológiailag választhatók szét, hanem az ott élő növény- és állatvilág összetétele alapján is. Kutatásaikat és eredményeiket publikálva, azt mindenkor a természetvédelem szolgálatának vetették alá: csak sajnálni lehet, hogy az állatvilág egyéb osztályaiban (pl. az Insecták különböző rendjeiben) mindezideig nem akadt hozzájuk hasonló kutatási szellemmel átitott egyéniség.

Rendhagyó zárszó

Megvédeni csak azt tudjuk, amit ismerünk is! Ennél fogva égetően szükséges lenne mihamarább (amíg nem késő!) intenzívebb természetrajzi kutatásokat kezdeményeznie Jászberénynek, mind a szűkebb, mind a tágabb térségében. Az itt létező élővilág megismerése és megismertetése, nem brazil, vagy afrikai, se nem nyugat- vagy keleteurópai és nem is egyszemélyi feladat! Úgy a környezet, mint a természetvédelem terén csak akkor remélhetünk magatartás- és szemléletbeli változást az embertársainktól, ha minél több képzett, vagy nem képzett, de hozzáértően lelkes híve lesz a környezetünket ismerő, és az ismereteit terjeszteni is kívánó ember. Mindenek előtt időt és lehetőséget kellene bizottsítani azoknak, akikben megvan a természetvilágunk irányában a kutatási hajlam, hogy általuk - a »*gondolkozz globálisan, és cselekedj lokálisan*« jelmondat szellemében - az üres frázisok és meddő kira-

katpolitikák helyett az értő, a jövőnkért aggódó, felvilágosító szó jusson el az emberi lelkekhez: csak mi, itt élők vigyázhatunk a természeti maradványainkra! Elsősorban a pedagógusok köréből kellene több olyan beállítottságú tanár, mint Mester István-né (a Székely Mihály Általános Iskola több mint negyedszázada lelkesen tanító biológia szakos tanárnője), aki a tantárgyi és környezetvédelmi nevelőmunkán túl kutatta, majd diplomaértékű dolgozatot írt a Hajta-mocsárról, vagy a Gyermek Házának nyugdíjassá lett vezetője, Faragó László, aki tábort és táborokat szervez - és részt vesz azokon! -, hogy az ifjúságunk minél több sarja kint, az élő természet-ben ismerkedjék a természettel, mert csak úgy tanulhatják meg érző lélekkel érte-ni, értékelni és becsülni azt, ha "testközelbe" kerülhet vele. Ez a munka nem látványos, az igaz, és csak ritkán lehet az eredményeit úgymond hamarosan leírni. Csak ritkán akad olyan ember, mint volt Vásárhelyi, akinek elég volt egy Herman Ottó-kézfogás ahhoz, hogy egy életre hivatásává váljék a természet megismerésé-nek és megismertetésének szolgálata, és csak ritkán akad olyan fiatal, mint Baranyi Zoltán, aki nyolcadik osztályos korában pályázatnyertes, majd tudományos szakfolyóiratban is megjelent dolgozatot írt 1991-ben Jászberény környékének gombavi-lágáról. Egy olyan élőlénycsoportról, amelyről mi itt eddig semmit nem tudunk, mert egyetlen adatsor sem volt róluk leírva!

Baranyi volt az utolsó a sorban, de reméljük nem az utolsó, akinek tollából ismeretanyag jelent meg Jászberény és környékének természetvilágáról. 1992 végéig ennyi történt a Jászság a természetvilág-kutatása terén. A dolgozatban szereplő, eddigi, helyi kutatásokkal (is) foglalkozott személyek idevonatkozó irodalmi munkásságainak eredményeit átolvasva, kiviláglik belőle egy sajátos, csak a jászsági élővilágra jellemző kép, amely úgy néz ki, mint egy rosszul beállított fotó: látszik belőle valami, de nagyon homályos. *Adósságunk van a természetvilágunkkal szemben!* Fákat irtunk ki, madarak és más élőlények otthonait dűljük szét anélkül, hogy tudnánk, mi is él ott, ahol éppen - hozzánemértő szubjektivitásból fakadóan - pusztítunk! Egy olyan tájegységen, ahol a mezőgazdaság már egyébként is 90 %-ban elhódította ősi tulajdonosától, a természettől a területét, mielőtt még megismerhettük volna az alkotóelemeit.

Amikor többévi megelőző kutatás után 1991 augusztusában megnyílt a Jász Múzeumban »A Jászság természetvilágának kutatása« című kiállítás, akkor is, - és most, a rendelkezésremre álló adatok sajtó alá rendezésekor ismét, önkéntelenül is Horatius sóhaja jutott az eszembe: »Eheu fugaces labuntur anni ...« (Ó jaj, elszállnak felettünk az évek ...). És ez a vers, amit ugyanarra az alkalomra, - bár kissé ars poetica szerűen -, azon emberek munkássága iránti tiszteletem és főhajtásom szándékával írtam, akik valaha is, a természetrajzi érdeklődésük által tevékenykedtek a Jászságban, s amelyekkel hozzájárultak ezen alföldi kistáj élővilágának, természeti összetevőinek megismeréséhez, és ezen keresztül a magyar természettudományok egyetemes tárházához .

Nagy fák árnyékában kis virág, - mezei,
szirmai nyújtja az éltető napsugár elé,
hús harmatot csillogtatva levelin,
nektárját kínálja méh-, bogár-, lepke felé.

Anyám juttatja cszembe, - és gyermekem,
ki óvón hajolt fölém; tettem én ugyanezt
- lelkét plántálva át, úgy szóróm szertelen,
mint napsugár az életet ...

- szeretőn: erre tanított a természet. 18

Valószínűleg helyesebb lett volna a dolgozat címéül »A Jászság természetvilági szakirodalmának összegzése« címet adnom, hiszen a hazai természettudományok mérhetetlen tárházából (elsősorban a Természettudományi Múzeum könyvtárában) kiválogatott, tájunkra vonatkozó ismeretanyag összegyűjtése volt - egyebek mellett - a célom. Ez azonban több hiba árnyékát is előre vetítette:

1.) Számos olyan, többszáz oldalas munkát is listára kellett volna vennem, amelyekben csak egy-két szó, fajnév, vagy idézet utal szűkebb pátriánkra, s maga az egész mű másról szól, mint a Jászság.

2.) A jövő mindennemű jászsági természetkutatására tekintettel, ezek hozzáférhetősége, gyakorlati alkalmazhatósága; a részletekbe menő akár faunisztikai, akár florisztikai tevékenységhez már más, szakirányú irodalom (is) szükségeltetik.

3.) Ki kellett volna hagynom a részemről legfontosabbat: az embert! Azokat, akikről többségükben semmit sem tudunk, de munkáikat a tudásuk és verejtékük árán létrehozták számunkra, hogy meríthessünk belőlük, és bővíthessük a mi tudásunk és kíváncsiságunk által.

Tisztelet az elődök emlékének! Hassanak és építsenek tovább hátrahagyott munkáik, és neveljenek újabb ifjú nemzedékeket hazánknak, neveljenek a természet csodálatos világának szeretetére.

A jászárokszállási II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1989. október).